

דין רביעית ושיירי טהרה

משה כוכבי ואלי גרין

א. המקור לשיעור רביעית:

הראב"ד¹ מביא שני טעמים לשיעור רביעית בנט"י²:
1. טהרה - כנגד הטעם שנוטלים ידיים שמא נגע בטומאה וידיו טמאות - כאשר רוצים לטהר אדם או כלים גדולים צריכים מדאורייתא להטבילם במקוה של ארבעים סאה. מדאורייתא אפשר להטביל ולטהר כלים קטנים, כמו מחטין וצנוריות, ב"מקוה קטן" של רביעית, וזהו דין מהלמ"מ³. אבל חכמים ביטלו את ההטבלה ברביעית, ותיקנו שכל הטבלה תעשה דוקא במקוה של ארבעים סאה. את שיעור רביעית לנט"י לקחו מטהרה דאורייתא.
2. נקיות⁴ - כנגד הטעם שנוטלים לידיים בגלל שנגעו בדבר מאוס ויש לנקותם - הדרך לשטוף את הידיים, ע"פ הגדרים שקבעו חז"ל, היא לשוטפם בשתי שטיפות לכל יד⁵, ולכן שיעור רביעית הוא שיעור שתי שטיפות לשתי ידיים (כלוי: לכל יד דרושה רבע הרביעית לנטילה אחת).
[צ"ע כיצד במציאות מספיק שיעור רביעית לשתי שטיפות לשתי ידיים, ושיתקיים התנאי שיכסה את כל היד⁶.]

ב. שיירי טהרה:

המשנה בידיים⁷ מציגה מצב שבו לא מקפידים על רביעית מים לכ"א בפועל, ואומרת: "מי רביעית נותנים לידיים לאחד אף לשניים. מחצי לוג⁸ לשלשה או לארבעה...".
הגמ' בחולין⁹ אומרת על משנה זו: "ואמר רבא: כלי שאין בו רביעית אין נוטלין ממנו לידיים. איני? והאמר רבא: כלי שאין מחזיק רביעית אין נוטלין ממנו לידיים, הא מחזיק אע"ג דלית ביה. ל"ק, הא לחד הא לתרי, דתנן: מי רביעית נותנים לידיים לאחד ואפי' לשניים".

¹ תמים דעים ומובא באו"ח את לא.

² ע"י בהקדמה להל' נט"י.

³ ע"י רש"י נזיר לח. ד"ה "דבטלוח רבנן".

⁴ טעם זה מובא גם ברשב"א בתוהב"א ב"ו ש"ג כשמפי' את המשנה בידיים פ"ב מ"א: "...אבל הנוטל שתי ידיו משטיפה אחת ידיו טמאות אא"כ יש בה באותה שטיפה כדי שתי שטיפות דהיינו רביעית וכו'".

⁵ כדברי המשנה פ"ב מ"א שהנוטל שתי ידיו שלא מרביעית צריך שתי שטיפות - ע"י בסוגית "מים ראשונים ושניים".

⁶ שיעור רביעית: הגר"ח נאה: 86.4 סמ"ק. חזו"א: 149.3 סמ"ק.

⁷ פ"א מ"א.

⁸ חצי לוג = שתי רביעיות.

⁹ דף קז.

מהגמ' משמע שאדם אחד שנוטל חייב ליטול מרביעית מים, אבל שניים שנוטלים מספיק לשניהם יחד רביעית. **רש"י** שם מסביר: "לחד רביעית בעינן מתחילה, אבל לתרי, שהיה בו רביעית ונטל הראשון ואח"כ נטל השני, אע"ג דלא הוי רביעית בנטילת שני שפיר דמי הואיל ומשיירי טהרה אתו". כלוי: כל אדם שבא ליטול ידיים חייב ליטול מרביעית, אלא ששנים הנוטלים מאותו כלי, רביעית המים משמשת לשניהם, למרות שבפועל אין לשניהם רביעית לכ"א. כיצד זה נעשה? - ע"י דין "שיירי טהרה". וכפי שאומרת הגמ' בהמשך: "שאני התם (במשנה של "מי רביעית נוטלין לידיים") דקאתו משיירי טהרה".
כיצד אנו מכשירים את הנטילה למרות שאין בפועל שיעור רביעית לכ"א?

1. שיטת הר"ש והרא"ש:

מסביר הר"ש¹⁰: "לא נתנו חכמים שיעור רק למים שבכלי, וכי איכא שיעור בו לא חשו חכמים כמה יגיע לכ"א, רק שיטול עד הפרק".

לדעת הר"ש, רביעית לנט"י זהו דין רק במים שבכלי, ואלו שיעור המים על היד הוא רק השיעור הנצרך לכסות את היד עד הפרק, אחרת אין כאן נט"י כלל. כאשר חז"ל קובעים גדרים לחיובי דרבנן הם מסמיכים אותם על גדרים דומים הקיימים בחיובי דא"י, ולכן משוים את הגדרים בנט"י לדיני מקואות:

א. אדם הרוצה לטהר עצמו חייב לטבול במקוה של ארבעים סאה, ולא תועיל לו טבילה במקוה של עשרים סאה ואח"כ במקוה אחר של עשרים סאה. כך גם בטהרת הידיים, הכלי נחשב כמקוה וצריך שתהיה בו כמות מים מלאה לטהרת הידיים, דהיינו שיעור רביעית.

ב. כמו שבמקוה לא צריך הטובל לגעת בפועל בכל המים, כך גם הנוטל ידיו לא צריך שכל הרביעית תישפך על ידיו.

ג. כמו שהטובל במקוה צריך להיות מכוסה כולו כך גם היד צריכה להיות מכוסה כולה. כדי לכסות יד א"צ כמות של רביעית מים, אלא מספיקה גם פחות מרביעית. ולכן אפשר לכסות ידיים גם ליותר מאדם אחד מרביעית מים כמו שאומרת המשנה: "מי רביעית נותנים לידיים לאחד אף לשניים".

הר"ש מפרש שהמציאות שבה קיים דין שיירי טהרה היא שנוטלין זה אחר זה (זאח"ז). כלוי: הראשון נוטל ידיו, ואח"כ נוטל השני, ויש הפסק בניהם. אולם לפי פ"י זה צריך להסביר כיצד נוטל השני מכלי שיש בו רביעית, והרי רק הראשון נוטל מכלי עם רביעית מים, וכאשר השני בא ליטול כבר לא היה רביעית בכלי. לכן צריך להגדיר שהנטילה של השני נחשבת כהמשך הנטילה של הראשון, והכל נחשב נטילה אחת.

דין "שיירי טהרה" זהו דין מיוחד בנט"י, שמלמד שעצם העובדה ששני אנשים באו יחד והתכוונו ליטול מאותה רביעית, כונתם מחברת אותם מבחינה דינית לגוף אחד. הנטילה נחשבת כמו נטילה מרביעית לאדם אחד בעל ארבע ידיים. וכשם שאדם אחד נוטל שתי ידיו מכלי שיש בו רביעית, למרות שאת ידו השניה הוא נוטל מכלי שאין בו רביעית, כך גם שניים הבאים ליטול כאחד אפי' בזאח"ז. לכן דייק הרא"ש¹¹ לכתוב: "כיון ששניהם באו לטהר ידיהם בבת אחת שיעור טהרה מועילים לשני בפחות מרביעית". ומסביר הב"ח¹²: "דאין לפרש משנה זו

¹⁰ בפירושו לפ"א מ"א.

בדלא באו כאחד דא"כ תמה על עצמך למה הקלו בשני דנוטל פחות מרביעית הואיל שבאו משיירי טהרה, דמאי צירוף איכא לשני עם הראשון עד שנקרא אצל השני שיירי טהרה, כיון שלא באו כאחד, אלא זה בא עכשיו והשני בא אחר שעה, הלא ודאי כשם שצריך רביעית לראשון כך צריך רביעית לשני. אלא ודאי בבאו ליטול שניהם כאחד".

הסברו של הר"ש מתאים לטעם רביעית של הראב"ד¹³, שנלמד מדין מקוה, ולכן מספיק שתהיה רביעית בכלי וא"צ שתבא על הידיים. אלא שגם הר"ש מחייב שהמים יכסו את הידיים עד הפרק, ולכן מסביר במשנה שנוטלים מחצי לוג גם לשלשה, למרות שלפי יחס של רביעית לשניים מספיקה כמות של רביעית וחצי לשלשה אנשים¹⁴, אלא "כיון דנפיש גברי חיישינן שלא ידקדקו יפה ליטול עד הפרק, שכ"א יצמצם המים מפני חבירו"¹⁵. מבחינה מציאותית קצת קשה, וכפי שתמה **בב"ה**¹⁶, כיצד שני אנשים יכולים לכסות את שתי ידיהם, ברביעית אחת.

2. שיטת הרשב"א והר"ן:

הרשב"א פוסק¹⁷: "פעמים ששניים נוטלים מרביעית. כיצד: היה רביעית מים בכלי ופשט אחד ידיו ליטול ואחר יוצק על ידיו, ובא שני ופשט ידיו למטה ממנו קילוח יורד על ידו של ראשון ולידו של שני שלמטה ממנו ידי שניהם טהורות, אע"פ שנפחת השיעור כשהן מגיעין לידו של שני, ידיו טהורות מפני שהן באין משיירי טהרה".

הרשב"א סובר שהנוטל ידיו צריך רביעית גם **בכלי**¹⁸ שממנו נוטלים וגם על הידיים. הבעיה בנטילה משיירי טהרה היא שלשני אין רביעית מים על הידיים, וא"כ כיצד הנטילה כשרה? - החידוש בשיירי טהרה הוא שאע"פ שאין רביעית מים על הידיים בפועל בכל אופן יש רביעית מים על הידיים בצורה "למדנית". כיצד?

¹¹ בפירושו למשנה הנ"ל, וכ"כ הטור סי' קס' אות יג'.

¹² סי' קס' אות ט' ד"ה "וצריך", ודלא כפרישה שם סי' קס' יא'. עיי"ש.

¹³ וכ"כ המאירי בקונטרס בית יד (מצורף למסכת ברכות) חלק שלישי, ד"ה "ומ"מ", וז"ל: "ומ"מ לפי דרכך אתה למד שטעם רביעית לנט"י אינו מצד שיהא צריך השיעור זה לנטילה עד הפרק, אלא שעשאום כטמאות... שא"ת שטעם זה אינו אלא מפני שכך שיערו חכמים שאין הידיים עולות יפה מטומאתם אלא ברביעית היאך נוטלים ממנו שניים".

¹⁴ וזה שלא אומר הר"ש שמעיקר הדין מספיק רביעית לשלשה אנשים זה כיון שאין דין שיירי טהרה מרביעית אלא לשניים ולא לשלשה - עי' מאירי שם עמ' 222, עמודה ימנית: "ומ"מ אם נטל... שאין השלישי בדין זה". וכ"כ גם בבאור מרדכי לפ"ח דברכות אות כג' ד"ה "וממ"ש" ואות לח' ד"ה "ולפמשי"ל".

¹⁵ ובפי' מש"כ הר"ש אח"כ: "ואי מפרשינן כולה מתני' בנוטלים בב"א נוחא טפי". יש לעיין האם כוונתו שניחא טפי בפי' הגזרה שבנפיש גברי חיישינן שלא ידקדקו ליטול יפה עד הפרק, או שניחא טפי הסברא של שיירי טהרה שא"צ לומר שלא הקפידו חז"ל אלא על רביעית בכלי.

¹⁶ סי' קס' סעי' יג' ד"ה "ויש מתירין".

¹⁷ תוה"ב קצר ב"ו ריש ש"ב.

¹⁸ עי' שו"ע סי' קס' סעי' יד', ושם במ"ב.

הרשב"א בחידושו¹⁹ לחולין מתלבט בין כמה אפשרויות למציאות שבה עוסק דין "שיירי טהרה":

א. "משו תרוויהו בחדא זימנא" - המים נשפכו על ידי שני אנשים בב"א, כגון: שניים העמידו ידיהם אחד ליד השני, ואדם שלישי שפך מים מלמעלה על ידיהם בב"א. במקרה כזה אומר הרשב"א שאין כאן כלל שיירי טהרה כיון שהמים הגיעו לשניהם ביחד.

ב. נטלו בזאח"ז (כפי ה"ש דלעיל), שאחד נטל מרביעית ואחרי שגמר ליטול בא השני ונטל משיירי הרביעית בכלי. במקרה כזה אין לו רביעית על הידיים, ולדעת הרשב"א הנטילה פסולה. וזהו מש"כ הרשב"א: "כי אתו מכח רביעית מאי הוי, השתא מיהא ליכא רביעית".

ג. "וי"ל, דמייירי בזאח"ז ובלבד שלא יפסיק הקילוח, וקל הוא שהקלו בנטילה...ומישוש דהוי ניצוק חיבור כדאמרינן לענין מקוה: כל זמן שרגליו של ראשון במים השני טהור".

הרשב"א מסביר שמדובר במציאות שנטלו אחד מעל השני, וכמש"כ הר"ן²⁰: "כגון שאחד מניח ידיו תחת ידי חבירו". ולכן ברור שזה נחשב שיש רביעית בכלי שממנו נטלו מכיון ששניהם נטלו מאותו כלי. אלא שהחידוש הוא שאע"פ שאין בפועל רביעית מים על היד של השני, מכיון שהקילוח לא מפסיק הוא מחבר את המים שעל ידו של ראשון - אפי' שלא הגיעו לידי השני - למים שעל ידי השני, וזה נחשב לשני כאלו כל הרביעית הגיעה לידיהו.

המקור לחידוש זה הוא **במשנה במקואות**²¹: "מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות: ירדו שניים וטבלו זאח"ז, הראשון טהור והשני טמא. ר' יהודה אומר: אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים אף השני טהור". המשנה שם עוסקת במקוה שיש בו בדיוק ארבעים סאה ושני אנשים צריכים ליטהר. הבעיה היא שלאחר שיטבול הראשון תישאר על גופו כמות מים והמקוה יחסר מארבעים סאה ויפסל, ואז לא יוכל השני לטבול. בא ר"י ומחדש שאם עדיין הראשון נוגע במים, אפי' ברגליו בלבד, נחשבים המים שעל גופו כאילו הם במקוה ע"י "ניצוק חיבור"²².

עפ"י דברים אלו מסביר הרשב"א **משנה נוספת**²³: "נוטלים ד' וה' זה בצד זה או זה ע"ג זה, ובלבד שירפו ידיהם שיבואו בהם המים". ומביא הר"ש **תוספתא** שמסבירה את החידוש בדין זה, שאין לחשוש כשנוטלים זה ע"ג זה משום ד' דברים: "משום שמא נטמאו (שע"י נטילת הראשון נטמאו ונמצא השני נוטל במים טמאים), משום שמא נעשה בהם מלאכה (שמים שנעשתה בהם מלאכה, כגון נטילה, פסולים)²⁴, משום שמא לא ניטלו מן הכלי, משום שמא לא ניטלו מן הרביעית". עצם החידוש של המשנה הוא שכל הידיים נחשבות כיד אחת²⁵, וכשם שאין

¹⁹ קז. ד"ה "מי רביעית".

²⁰ חולין קז. ד"ה "לאחד".

²¹ פ"ז מ"ו.

²² ע"י בסי' חיבור לטהרה סי' קסב' ריש ס"ק כה' שהסביר שאע"פ שאין הלכה כר"י בענין זה, מ"מ בנט"י גם רבנן הקלו. זו כונת הרשב"א: "וקל הוא שהקלו בנטילה".

²³ ידיים פ"ב סוף מ"ג.

²⁴ ע"י רמ"א סי' קס"י סעי' יא', ושם במ"ב ס"ק נה'.

²⁵ כ"כ הרמב"ם בפיהמ"ש שם.

אומרים על המים שניטלו על חצי זה של היד שיחשבו טמאים לגבי החצי השני, כך גם כאן אין אומרים שנטמאו המים מהנטילה של העליון ופסלו את נטילת התחתון.

אלא שלפי הרשב"א צ"ל שמדובר כאן שלא הפסיק הקילוח, שאל"כ עדיין אין כאן רביעית על הידיים. משא"כ לר"ש לעיל שא"צ כלל רביעית על הידיים - רק שיכסו את היד עד הפרק - לא צריך להעמיד את המשנה בשלא הפסיק הקילוח. אבל על הרשב"א קשה²⁶, מאחר שאומרת המשנה שנוטלים ד' וה' זה ע"ג זה - ומוכרח שלא הפסיק הקילוח שאל"כ אין רביעית על הידיים - מה החידוש במשנה של: "מרביעית נותנים לידיים וכו"ו! וצ"ע.

לעיל הבאנו²⁷ שהרשב"א הסביר ששיעור רביעית הוא שיעור מינימלי לכיסוי נא: ניקוי שתי ידיו. א"כ קשה²⁸: כיצד יכול לכסות ידיו בשיירי טהרה, והרי אין לו בפועל רביעית? לכן חייב הרשב"א להסביר שכיון ששיעור רביעית נמדד לפי אדם בינוני - וכדברי **התוספתא**²⁹: "אחד ידו של גדול ואחד ידו של קטן צריך ליטול מי רביעית" - ואעפ"כ הצריכו גם לקטן שיעור זה, אז כאן מדובר באדם שידיו קטנות כך שמספיק פחות מרביעית לכסות את ידיו. ואעפ"כ צריך ניצוק חיבור, כדי שתהיה לו רביעית מים "למדנית" על הידיים, שהרי מעיקר הדין חז"ל לא חילקו בין קטן לגדול.

לרשב"א יש גם דין רביעית בכלי וכפי שנפסק **בשו"ע**³⁰: "צריך שיהא רביעית מכונס במקום אחד".

3. שיטת הראב"ד³¹ ותלמידי רבינו יונה:

כפי שכבר הזכרנו מביא הראב"ד שני טעמים לשיעור רביעית: מדין מקוה ולפי שיעור הדחת הידיים.

את **המשנה**: "מי רביעית נוטלים לידיים לאחד אף לשניים" מפרש הראב"ד בזאח"ז כמו הר"ש. לכן מתקשה הראב"ד, שאם הצורך ברביעית הוא נקיות - כלו: שבפחות משיעור זה הידיים לא נקיות - איך יכולים שניים ליטול מרביעית אחת מדין שיירי טהרה, והרי לפניו אין מספיק מים לנקות ידיו. מקושה זו של הראב"ד ניתן להסיק שתי הנחות יסוד בשיטתו: א. שחייבים רביעית מים בכלי מהטעם של מקוה. ב. חייבים רביעית מים על ידיו של כ"א בפועל, ודין זה הוא מהטעם של נקיות.

החידוש של שיירי טהרה הוא: "הכשר הרביעית עולה לשניהם הועיל ושניהם רוחצים בבת אחת". הכלי לא צריך להכיל שתי רביעיות מים לפני בני"א, אלא מספיק כלי שמכיל שיעור שלם של רביעית כמקוה לשניהם, כששניהם באו ליטול כאחת ואפי' בזאח"ז. לכן ע"פ החידוש של שיירי טהרה מובן איך גם לפני שנה נטילה מרביעית מים בכלי. אך עדיין קשה: והרי אין רביעית על הידיים, ואיך

²⁶ על הר"ש אין זה קשה - עי' בי"ח סי' קס' אות ט' ד"ה "ומ"ש בין שנוטלין".

²⁷ עי' לעיל הערה 4.

²⁸ כן הקשה במאירי המובא לעיל הע' 13.

²⁹ הובאה בפ"י הר"ש לפ"ב מ"ב.

³⁰ סי' קס' סעי' יג', ועיי"ש בב"י ובמ"ב.

³¹ עי' בספר מים ראשונים לרב מרדכי רבינוביץ שליט"א עמ' קיא', קיב'.

ינוקו ידיו? וע"ז עונה הראב"ד שבאמת בשלב ראשון של הנטילה קיבל כ"א רק חצי רביעית על ידיו "לעורר הליכלוך מידיהם במקצת", אבל אח"כ חייבים להשלים, ע"י מים שניים, לשיעור של רביעית מים על הידיים. וא"כ, שלא כהרשב"א שג"כ סבר שצריך רביעית מים על הידיים, אלא שפתר גם דין זה ע"י שיירי טהרה שע"י ניצוק חיבור, הראב"ד סובר שבעית המים על הידיים אפשר לפתור רק ע"י הוספה של מים להשלמת השיעור של רביעית ממש.

לגבי דין ההשלמה לרביעית: הראב"ד כותב: "ואח"כ יבוא הרביעית השני על השאר". לפי"ז גם הנטילה המשלמה לשיעור רביעית על הידיים צריך שתבא מכלי שיש בו רביעית (או שיירי טהרה)³².

רבינו ירוחם³³ הבין בראב"ד שמים שניים נוטל אפילו מחצי רביעית בכלי בלבד, וא"צ שיעור שלם בכלי.

הסבר פשט הגמ' לפי הראב"ד: אומרת הגמ' בחולין: "א"ל ר' ששת לאמימר: קפדיתו אמנא? (שיהא כלי שלם" - רש"י)...אחזותא? (שיהא בהם מראה מים)...אשיעורא? (ידרביעית)...ה"ק ליה: אמנא ואחזותא קפדינן, אשיעורא לא קפדינן, דתנן: מי רביעית נותנים לידיים לאחד ואפי' לשניים. ולא היא: שאני התם דקאתו משיירי טהרה".

התרי"י³⁴ מסביר מה היתה ההו"א של הגמ' - "אשיעורא לא קפדינן" - והמסקנה - "ולא היא וכו'". בהו"א הגמ' חשבה שיש רק דין רביעית על הידיים (ע"י השלמה), ואין דין רביעית בכלי. במסקנה דוחים הו"א זו: "שאני התם וכו'": חייבים ליטול מכלי שמכיל רביעית מים. אלא ששניים שנוטלים מכלי שיש בו רביעית מכיון שבאו ליטול כאחד (ע"י שי' ר"ש לעיל) אז גם לשני עולה נטילה מכלי שיש בו רביעית. ולכן למסקנה צריך לא רק שיעור רביעית על הידיים אלא גם בכלי.

שני דינים אלו ברביעית מקורם בשני הטעמים שכתב הראב"ד, וכמו שכתב הוא עצמו: "ושני הטעמים צריכים זל"ז". רביעית בכלי מקורה מדין מקוה של מחטין וצינורות, ורביעית על הידיים מקורה משיעור הדחת הידיים ונקיונם. את **המשנה:** "נוטלין ד' וה' וכו'" נסביר לפי הראב"ד שהחידוש הוא - בנוסף לכך שאין בעיה של טומאה ושל נטילה במי רחיצת חבירו (ע"י לעיל בסוף שי' הרשב"א) - שזה נחשב שיש כאן רביעית בכלי לכולם, אבל ודאי שיצטרכו להשלים לשיעור רביעית על הידיים.

4. שיטת הרמב"ם³⁵:

"שיעור המים שנוטלים בהן תחילה רביעית לכל אדם ואדם לשתי הידיים, אין פחות משיעור זה כמו שביארנו בנט"י לפת". כלו', במים ראשונים צריך רביעית מים על הידיים³⁶.

³² וכ"מ ברמב"ן חולין קז. ד"ה "ומדקאמרינן" במש"כ בשם הראב"ד: "וחזורין ומוסיפין רביעית אחרת וכו'". וכ"ה בריטבי"א שם.

³³ מובא בב"י סוד"ה "אבל" וכן משמע בתר"י: "...ואפי' לא תבא ההשלמה משירי טהרה".

³⁴ ברכות מב. מדפיו.

³⁵ פ"ח ממקואות ה"יח. ועיי"ש בהשגת הראב"ד לשיטתו לעיל.

עפ"י גם פסק הרמב"ם את המשנה של "נוטלים די והי וכו"י³⁷: "נוטלים ארבעה וחמישה... ובלבד שיהא באותה שטיפה כדי רביעית לכאוי"א". במים ראשונים צריך רביעית מים על הידיים בפועל, ואין שום פתרון להקל בכך. א"כ איך מפרש הרמב"ם את הסוגיה של "שיירי טהרה" ואת המשנה "מרביעית... ואפי' לשניים"?

בהמשך ההלכה כותב הרמב"ם: "אבל מים שניים יש לשניים ליטול ידיהם מרביעית... שאין המים השניים לטהר אלא להעביר המים הראשונים". וכתב **הכס"מ**: "ורבינו סובר שאין דברי משנה זו אלא במים שניים". וכ"כ הרמב"ם בעצמו ב**פיהמ"ש**³⁸, ושם פ"י גם את טעמו ומקורו: "וטעם אי הקפדתנו במים שניים מפני שהידיים כבר טהרו במים הראשונים, והוא אמרם בטעם הדבר: שאני התם דקאתו משיירי טהרה". כל'י: פ"י דברי הגמ' "שאני התם דקאתו משיירי טהרה" הוא שבמשנה מדובר במים שניים שא"צ רביעית.

עפ"י? יהיה מותר ליטול מים שניים אפי' מכלי שאין בו רביעית³⁹, שהרי "מרביעית נותנים לידיים לאחד ואפי' לשניים", למרות שלשני אין רביעית בכלי. (ואי"א לומר שמ"מ כיון שראשון היה רביעית אז כאילו גם לשני יש, שזה חידוש שיטנו רק למי שמפרש כך את דברי הגמ' לגבי שיירי טהרה - כמו ר"ש, רא"ש וראב"ד - אבל לרמב"ם אין מקור לחידוש כזה.)

הרמב"ם סובר שכיון שעיקר הטהרה נעשית ע"י המים הראשונים, לכן בהם צריך רביעית גם בכלי וגם על הידיים, אבל המים השניים אינם לטהר אלא "להעביר המים הראשונים" בלבד⁴⁰. זאת הסיבה שהם מכונים "שיירי טהרה", כיון שעיקר הטהרה כבר בוצעה⁴¹.

אבל כל זה קיים, לדעת הרמב"ם, רק בנט"י לתרומה, ואלו בנט"י לחולין א"צ כלל מים שניים. וז"ל **הכס"מ**⁴²: "ומדברי רבינו שלא הזכיר בהלכות אלו (הלי ברכות, נט"י לחולין) מים שניים נראה דסובר שלפת חולין א"צ שניים, שכיון שנטל ידיו מרביעית אפי' משטיפה אחת טהורות".

מה סברת הרמב"ם להקל בנטילה לחולין ולא להצריך מים שניים? - **הריטב"א**⁴³ מסביר שיש הבדל עקרוני בין נט"י לחולין לנט"י לתרומה בגדך התקנה: בנט"י לתרומה תיקנו שהידיים נעשות שניות לטומאה, ולכן אם לא יטול ידיו יפסול את

³⁶ פ"ו מברכות הלי"ד: "וכמה שיעור המים: רביעית לכל שתי ידיים". והל"ו: "ובשיעור שיהא בהן רביעית". וכ"ה בהקדמתו לידיים, ובפירושו שם פ"א מ"א. ועי' גם חזו"א סי' כד' ס"ק יא', וז"ל: "ודעת הרמב"ם דראשונים צריכים רביעית שלמה לעולם, ושיבוא כל מי הרביעית על היד".

³⁷ פ"ו מברכות הלי"י.

³⁸ פ"א מ"א.

³⁹ עי' ביאור מרדכי לפ"ח דברכות אות כג' ד"ה "ולכאורה" וד"ה "ומ"מ".

⁴⁰ וכ"ה בפ"א ממקואות הלי"ג, והשוה לשונו בהקדמה למס' ידיים.

⁴¹ לפי הרמב"ם ק"ק לשון הגמ' "הא לחד הא לתרי" (עי' ביאור מרדכי לברכות פ"ח אות כג' ד"ה והרמב"ם), ועו"ק המשנה: "מרביעית נותנין לידיים לאחד ואפי' לשניים" - עי' תוס' חולין קז. ד"ה "ולא היא", ועי' ביאור מרדכי שם סוד"ה "ובזה".

⁴² פ"ו מברכות סוף הלי"י וכ"ה בב"י סי' קס' אות יד' ד"ה "נראה". ומדויק ברמב"ם בהק' למס' ידיים, ד"ה "והקדמה": "אלא שצריך לרחצן אח"כ במים אחרים ואז יאכל בהן תרומה". ובהל' מקואות: "הנוטל שתי ידיו לתרומה צריך לחזור וליטול פעם שניה".

⁴³ חולין קז. ד"ה "הא מחזיק וכו"י": "וזה מדברי הרמב"ם וכו"י".

התרומה מכיון ששני עושה שלישי בתרומה. אבל בחולין שאין שני עושה שלישי אז לא יעזור שתיקנו שהידיים שניות, לכן תיקנו ל**יטול** לפני האכילה. (ועי' בענין זה גם בהקדמה להל' נט"ו). ולכן א"צ בחולין טהרה לגמרי כמו בתרומה, רק כיון שגזרו נטילה בחולין משום סרך תרומה אז מספיקה נטילה אחת וא"צ מים שניים, שהרי א"צ **טהרה** (שהרי אין טומאה) אלא רק **פעולת נטילה**. מקור שיעור רביעית לדעת הרמב"ם: אין נראה לומר שנובע משיעור הידיים, דא"כ כיצד במים שניים נוטל כ"א מחצי רביעית. אלא נראה שהמקור הוא ממקוה קטן של מחטין וצינוריות. אלא שלא כהר"ש לעיל, שסבר שא"צ שכל המקוה יבוא על ידיו, סובר הרמב"ם שאם לא באה כל הרביעית על ידיו לא נחשב כטבילה וכטהרה.

ג. פסיקת ההלכה:

בהגהות בדק הבית⁴⁴ לב"י כותב: "וענין הלכה נקטינן כהרשב"א וכמה רבוותא דסברי כוותיה להקל בנט"ו". עפ"י פוסק **בשו"ע**⁴⁵: "צריך שיהא במים רביעית. וה"מ לאחד, אבל לשניים שבאו ליטול כאחד האחרון א"צ, ואפי" בזאח"ז, ובלבד שלא יפסוק הקילוח. כיצד? - היה רביעית מים בכלי ופשט אחד ידיו ואחר יוצק על ידיו, ובא שני ופשט

ידיו למטה ממנו סמוך לידי הראשון"⁴⁶, וקילוח יורד על ידו של הראשון ולידו של שני שלמטה הימנו - ידי שניהם טהורות... **ויש מתירין** אפי" כשנוטלים זאח"ז, הואיל ובשעה שהתחיל האחד ליטול מהם היה בהם רביעית, גם לשני זה עולה מפני שבאו משיירי טהרה"⁴⁷.

המחבר פוסק בסתם את דעת הרשב"א וב"יש מתירין" את דעת הר"ש. ע"פ כללי שו"ע⁴⁸, ולפי מש"כ בבדק הבית, הלכה כהרשב"א. המחבר מצד אחד חשש להרבה מן הראשונים שהצריכו דין רביעית מים על הידיים, ולכן לא פסק כמו הר"ש וסיעתו. מצד שני לא החמיר כמו הרמב"ם והראב"ד שהרביעית על הידיים צריכה לבוא עליהם בפועל, אלא מספיק שתחשב כאילו באה עליהם ע"י ניצוק חיבור.

⁴⁴ סי' קס"ו סוף אות יד'.

⁴⁵ שם סעי' יג'.

⁴⁶ מקור דין זה הוא בב"י לאחר שהביא את דעת הרשב"א: "ואפשר שאם ידי השני מרוחקות מידי הראשון לא עלתה לו נטילה לפי שהוא נוטל במי רחיצת חבירו", אלא כשידי השני סמוכות לידי הראשון מיירי דחשבינן להוא כיד אחת". ועי' שעה"צ ס"ק עג', ועי' חזו"א סי' כד' ס"ק ל' ד"ה "ומש"כ ב"י".

⁴⁷ ולגבי המשך דברי המחבר שם: "ועל דרך זה וכו'" - עי' שעה"צ ס"ק עד'.

⁴⁸ עי' א"ר אות לא'.

המ"ב⁴⁹ כותב על שיטת היש מתירין: "ובשעה"ד יש לסמוך להקל כדעה זו דהוא דעת הרבה פוסקים". **ובביה"ל**⁵⁰ כתב שלכתחילה ראוי להחמיר כראב"ד ולהשלים לשיעור רביעית על היד.

ד. בהבנת המחבר את הרשב"א:

השו"ע כותב בדעת הרשב"א: "צריך שיהא במים רביעית. וה"מ לאחד, אבל לשניים שבאו ליטול כאחד האחרון א"צ, ואפי' בזה אחר זה וכו'".

המ"א⁵¹ מדייק מכך: "משמע דוקא כשנתכונן ליטול שניהם כאחד, אבל כשנתכונן אחד ליטול לעצמו ואח"כ פשט השני ידיו למטה ממנו ידיו טמאות וצריך לנגבם ולחזור וליטלם".

המחבר מחדש שדוקא אם "באו ליטול כאחד" עלתה להם נטילה. מקור דין זה הוא בטור, אבל שם הדבר מאוד ברור, שאם לא באו ליטול כאחד אין כאן נטילה מרביעית בכלי (וכפי שהסברנו בשי"ר לעיל). אבל כאן ברשב"א יש דין של ניצוק חיבור, שפירושו שהמים שעל ידיו של ראשון מחוברים עם המים שעל ידיו של שני, ואם כך מה זה משנה שלא התכוונו ליטול כאחד, הרי יש חיבור בפועל ע"י ניצוק?! (ובדאי שאין מדובר שהחידוש הוא שאפי' שכבר נפלו מים על הקרקע בכ"ז תעלה נטילה כיון שהתכוונו, שהרי מה תעזור כונה אם אין רביעית מים על הידיים, והרי אין חיבור של ניצוק למים שנפלו⁵²).

מדברי **המ"ב**⁵³ אפשר למצוא תירוץ: "כתבו האחרונים⁵⁴, דהיינו שמתחילה כיונו ליטול ביחד... אבל אם לא כיונו מתחילה ויצק הראשון רק לעצמו, ואח"כ פשט השני ידיו... הוי כמו נוטל במי רחיצת חבירו ולא עלתה לו נטילה וכו'". כלו: אין בעיה של רביעית מים על הידיים גם אם נטלו בזאח"ז ולא כיונו מתחילה ליטול כאחד, ובלבד שישנו ניצוק חיבור. אבל ישנן בעיות אחרות שנובעות מכך שאנו לא מחשיבים אותם כיד אחת כיון שמתחילה לא היו זו תחת זו⁵⁵: א. נוטל במים טמאים. ב. נוטל במים שנעשתה בהם מלאכה - מי רחיצת חבירו. ג. לא נטל מרביעית בכלי. בעיות אלו נפתרות ע"י שבאו ליטול כאחד, למרות שאינם שמים בפועל את ידיו של זה תחת זה מהתחלה, בכ"ז נחשבות כיד אחת ע"י הכונה. מנין לשו"ע חידוש זה? אולי הרשב"א מדבר במקרה שהשני מתחילה הניחם מתחת לידי הראשון, ואם באמת הכניס את ידיו לאחר שהראשון התחיל ליטול לא תעלה לו נטילה בגלל ג' הבעיות הנ"ל? - נראה שמקורו של השו"ע הוא מלשון **הרשב"א** בחידושו⁵⁶: "וי"ל דמיירי בזה אחר זה ובלבד שלא יפסיק הקילוח". וא"כ מפורש לכאן שאפי' שהשני הכניס ידיו מאוחר בכ"ז עלתה לו נטילה. ולמה

⁴⁹ ס"ק עדי, ועי"ע ביה"ל ד"ה "יש מתירין".

⁵⁰ ד"ה "הואיל", ע"פ שו"ע הרב.

⁵¹ ס"ק כ'.

⁵² ע"י בס' חיבור לטהרה ס"י קס' ס"ק כה' בדיבור הראשון: "וע"כ דפשט ידיו וכו'".

⁵³ ס"ק סח'.

⁵⁴ ע"י שו"ע הגר"ז סוסע"י טז'.

⁵⁵ ע"י חזו"א ס"י כד' ס"ק ל' ד"ה "ומש"כ".

⁵⁶ חולין קז. ד"ה "מי רביעית". הובא לעיל בשי"ר הרשב"א.

אין בעיות של נטילה במי רחיצת חבירו וכדו'! אלא מוכרח כאן החידוש שכיון שבאו ליטול כאחד נחשבים כיד אחת.

החזו"א⁵⁷ מקשה על הבנת המחבר ברשב"א, ומסביר שמש"כ הרשב"א "בזה אחר זה" אין הכונה בזאח"ז ממש - שאחר שהתחילה הנטילה לראשון הכניס השני את ידיו אלא רק לאפוקי זה בצד זה שעל שניהם באים המים באותו רגע. והחזו"א מוכיח זאת, שהרי הרשב"א לא רצה לפרש זה בצד זה מכיון שנתקשה שאין כאן "שיירי טהרה", ולכן פי' בזאח"ז. "ולמה ליה לחדש דאחד הכניס ידיו באמצע הנטילה? - אלא ודאי כונת רשב"א שהן זו תחת זו". כלו': גם ללא החידוש שאחד הכניס ידיו אחר השני הוא יכול להסביר שיש מציאות של שיירי טהרה בזה תחת זה. ועוד אפשר להוסיף לקו' החזו"א ראייה מדברי הר"ן⁵⁸ שכתב: "כגון שאחד מניח ידיו תחת ידי חבירו", ולמה לנו לומר שנחלק עם הרשב"א.

אפשר, למרות דברים אלו, לקבל את חידושו של המחבר גם ללא מקור לכך מדברי הרשב"א ולומר שהכונה מחברתם להיות כיד אחת. אמנם החזו"א חולק גם על עצם החידוש: "...דדבר זה אין לנו לומר מעצמינו ולא מצאנוהו במשנה וברייתא וכו'".

⁵⁷ שם

⁵⁸ חולין קז. ד"ה "לאחד". אמנם בחי' הרמב"ן והרא"ה הלשון היא כמו בחי' הרשב"א. ועי' גם בתוה"ב הקצר ב"ו ריש ש"ב, ושם בהערה בהוצ' מוסד הרב קוק מס' 2.

ה. נספח: טבלת סיכום השיטות:

ש"י ר"ש:	ש"י רשב"א:	ש"י ראב"ד:	ש"י הרמב"ם:
<p>"שאני התם דקאתו משיירי טהרה". (חולין קז.)</p> <p>"ואבל לתרי, שהיה בו רביעית, ונטל הראשון, ואח"כ נטל השני, אע"ג דלא הוי רביעית בנטילת שני שיירי דמי, הואיל ומשיירי טהרה אתו" (רש"י ד"ה "הא לחדי").</p>	<p>"ובלבד שלא יפסיק הקילוח, וקל הוא שהקלו חכמים בנטילה... ומשום דהוי ניצוק חיבור" (חי' הרשב"א לחולין שם ד"ה "הא דאמרינן").</p>	<p>כפי' הר"ש שנחשב שגם השני נטל מכלי שיש בו רביעית.</p>	<p>"ורחיצה זו שהתיר בפחות מרביעית אינה אלא מים שניים... מפני שהידיים כבר טהרו במים ראשונים, והוא אמרם: שאני התם דקאתו משיירי טהרה" (פיחמ"ש פ"א מ"א).</p>
<p>"מרביעית נותנים לידיים לאחד אף לשניים". (משנה ידיים פ"א מ"א)</p>	<p>"אלא כגון שאחד מניח ידיו תחת ידי חברו והמים נשפכים תחלה על הראשון ואח"כ נופלים על השני" (חי' הר"ן לחולין שם ד"ה "לאחד").</p>	<p>כפי' הר"ש, אלא שצריך להשלים אח"כ מכלי אחר עד שבסה"כ תהיה רביעית בפועל על הידיים.</p>	<p>לא צריך במים שניים רביעית, ולכן שני בני"א יכולים ליטול מרביעית שלמה, ובמים שניים מדברת המשנה.</p>
<p>דין רביעית, בכלי/על הידיים:</p>	<p>"שהרי לא נתנו חכמים שיעור רק למים שבכלי" (ר"ש פ"א מ"א ד"ה "מחציו").</p>	<p>רביעית על הידיים, ע"י חיבור של ניצוק. (אבל גם רביעית בכלי).</p>	<p>בראשונים: גם בכלי וגם על הידיים ובשניים: לא בכלי ולא על הידיים.</p>
<p>מקור דין רביעית:</p>	<p>"שטעם רביעית לנטיי אינו מצד שיהא צריך בשיעור זה לנטילה עד הפרק, אלא מפני שעשאו כטמאות ורביעית הוא מקוה טהרה מטעם הלכת סיני להטביל בו מחטין וצינוריות" (מאירי בקונטרס בית יד ח"ג ד"ה "יוב"מ").</p>	<p>"ורביעית שאמרו מפני שעשו אותן כ ט מ א ו ת והרביעית הלמ"מ שהיא מקוה טהרה... אי נמי שיערו חכמים שאין מודחות יפה מן הליכלוך אלא ברביעית... ושני הטעמים צריכים זל"ז" (הלי נטיי לראב"ד).</p>	<p>כמו הר"ש, אלא שצריך שהמקוה הזה יבוא כולו על הידיים.</p>
<p>"נוטלין ד' וה'... ע"ג זה". (פ"ב מ"ג)</p>	<p>"ואינו חושש משום ד' דברים: משום שמה נטמאו, משום שמה נעשה בהם מלאכה, משום שמה לא ניטלו מן הכלי, משום שמה לא ניטלו מן הרביעית" (תוספתא, הביאה הר"ש על המשנה).</p>	<p>כמו הר"ש, אלא שאם לא הגיעה רביעית מים על הידיים בפועל צריך להשלים.</p>	<p>כמו הר"ש, בתוספת תנאי: "ויהיה באותה השטיפה כדי רביעית לכל אחד ואחד".</p>